

رئاسة الشؤون الدينية
بالمسجد الحرام والمسجد النبوي

فارسی

فارسی

الدُّرُوسُ الْمُهَيِّمَةُ لِعَامَّةِ الْأُمَّةِ

درس‌های مهم برای عموم امت

اثر شیخ علامه
عبدالعزیز بن عبداللہ بن باز رحمہ اللہ

ح) جمعية خدمة المحتوى الإسلامي باللغات ، ١٤٤٦ هـ

بن باز ، عبدالعزيز
الدروس المهمة لعامة الأمة - فارسي. / عبدالعزيز بن باز - ط ١. -
الرياض ، ١٤٤٦ هـ
٣٥ ص ؛ .سم

رقم الإيداع: ١٤٤٦/١٤٢٥٠
ردمك: ٩٧٨-٦٠٣-٨٥١٧-٨٩-٥

الدُّرُوسُ الْمُهَمَّةُ لِعَامَّةِ الْأُمَّةِ

درس های مهم برای عموم امت

لِسَمَاحَةِ الشَّيْخِ الْعَلَّامَةِ
عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بَازٍ
رَحِمَهُ اللَّهُ

اثر شیخ علامه

عبدالعزیز بن عبداللہ بن باز رحمہ اللہ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

درس‌های مهم برای عموم امت

مقدمه مؤلف

الحمد لله رب العالمين، والعاقبة للمتقين، وصلى الله وسلم على عبده ورسوله نبينا محمد، وعلى آله وأصحابه أجمعين.

اما بعد:

آنچه پیش رو دارید عبارتهای مختصری است در بیان برخی از مسائلی که مردم باید در مورد دین اسلام بدانند که آنرا «درس‌های مهم برای عموم امت» نامیده‌ام.

از خداوند می‌خواهم که همه مسلمانان را از آن بهره‌مند گردانده و آنرا از من بپذیرد، همانا او بخشنده‌ی سخاوتمند است.

عبد العزیز بن عبد الله بن باز

درس‌های مهم برای عموم امت^۱

^۱ «مجموعه فتاوا و مقالات متنوع» ابن باز (۳/ ۲۸۸-۲۹۸)

درس اول: سوره فاتحه و سوره های کوتاه

سوره فاتحه و تا حد امکان، سوره های کوتاه از زلزله تا ناس، برای تلقین، تصحیح قرائت و حفظ، به همراه شرح و تفسیر آنچه درک و فهم آن ضروری است.

درس دوم: ارکان اسلام

بیان ارکان پنج گانه اسلام، اولین و بزرگ ترین آن‌ها: شهادتِ «لا إله إلا الله و محمد رسول الله» است؛ یعنی گواهی دادن به اینکه هیچ معبود به حقی جز الله وجود ندارد و محمد صلی الله علیه و سلم پیامبر اوست؛ توأم با شرح معانی آن، بیان شروط «لا إله إلا الله» و توضیح اینکه «لا إله» به معنای نفی تمامی معبودهایی است که غیر از خدا عبادت می‌شوند و «إلا الله» اثبات عبادت فقط برای خداوند می‌باشد و اینکه هیچ شریکی ندارد. اما شروط «لا إله إلا الله» عبارتند از: علم که ضد جهل است، یقین که ضد شک است، اخلاص که ضد شرک است، صدق که ضد دروغ است، محبت که ضد بغض و کینه است، انقیاد و فرمانبرداری که ضد شرک است، قبول نمودن که ضد رد کردن است و کفر ورزیدن به آنچه جز

خداوند عبادت می‌شود. این شروط در دو بیت زیر جمع شده‌اند:

علمٌ یقینٌ وإِخْلَاصٌ وَصِدْقٌ مَع ... مَحَبَّةٍ وَانْقِيَادٍ وَالْقَبُولِ لَهَا

«علم و یقین و اخلاص و صدق تو با محبت و فرمانبرداری و

پذیرش آن»

وزید ثامنہا الکفران منک بما ... سوی الإله من الأشياء قد ألهَا

«و افزون بر آن، هشتم که کفر ورزیدن به هر کسی است که غیر

از او عبادت می‌شود»

و گواهی دادن به اینکه محمد صلی الله علیه وسلم پیامبر

خداست و مقتضای آن، تصدیق او در آنچه خبر داده و اطاعت از او

در آنچه دستور داده و پرهیز از آنچه نهی نموده و منع کرده است.

و اینکه فقط باید خداوند را با آنچه او و پیامبرش تشریح کرده‌اند،

عبادت کرد. سپس باقی ارکان اسلام برای دانش آموز بیان می‌شود

که عبارتند از: نماز، زکات، روزهٔ رمضان، حج خانهٔ خدا برای کسی

که توانایی انجام آن را دارد.

درس سوم: ارکان ایمان

ایمان شش رکن دارد: ایمان به الله، ملائکه او، کتاب‌های آسمانی‌اش، پیامبرانش، روز قیامت و ایمان به اینکه قضا و قدر - خیر و شر آن - از جانب خداوند است.

درس چهارم: اقسام توحید و اقسام شرک

بیان اقسام توحید که سه قسم است: توحید ربوبیت، توحید الوهیت و توحید اسماء و صفات.

۱- اما توحید ربوبیت: عبارت است از ایمان به اینکه خداوند متعال خالق هر چیزی است و در همه امور دخل و تصرف دارد و در این کار هیچ شریکی ندارد.

۲- توحید الوهیت: عبارت است از ایمان به اینکه فقط الله متعال معبود به حق است و در عبادت شریکی ندارد. و این همان معنای «لا اله الا الله» است، به این معنا که هیچ معبود به حقی جز الله نیست. بنابراین تمام عبادت‌ها مانند نماز، روزه و دیگر عبادات، باید خالصانه برای خداوند باشد و نباید چیزی از آن به دیگران تعلق

بگیرد.

۳- اما توحید اسماء و صفات: عبارت است از ایمان به تمامی نام‌ها و صفات الله متعال که در قرآن کریم و احادیث صحیح آمده است و اثبات آن‌ها فقط برای خداوند به صورتی که لایق خداوند سبحان است، بدون تحریف، تعطیل، ادعای فهم کیفیت یا مثل‌انگاری که عمل به این فرموده خداوند در قرآن می‌باشد که:

﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ﴿١﴾ اللَّهُ الصَّمَدُ ﴿٢﴾ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ﴿٣﴾ وَلَمْ يَكُن لَّهُ كُفُوًا أَحَدٌ ﴿٤﴾﴾

[ای پیامبر] بگو: «او الله یکتا و یگانه است.

الله بی‌نیاز است [و همه نیازمند او هستند].

نه [فرزندی] زاده و نه [از کسی] زاده شده است.

و هیچ کس همانند و همتای او نبوده و نیست) [اخلاص: ۱-

۴]. و این فرموده خداوند که:

﴿...لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾

(هیچ چیز مانند او نیست و او شنوای بیناست). [الشوری: ۱۱].

برخی از علما توحید را به دو بخش تقسیم کرده و توحید اسماء و صفات را در توحید ربوبیت گنجانده‌اند که در این تقسیم بندی نیز بحث و مناقشه‌ای نیست زیرا در هر دو تقسیم، هدف به وضوح مشخص است.

و شرک به سه نوع تقسیم می‌شود: شرک اکبر، شرک اصغر و شرک خفی یا پنهان.

شرک اکبر: این نوع شرک باعث باطل شدن اعمال نیک و جاودانگی شخص در آتش دوزخ برای کسی می‌شود که با آن بمیرد، چنانکه الله متعال می‌فرماید:

﴿...وَلَوْ أَشْرَكُوا لَحَبِطَ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾

(و اگر شرک می‌ورزیدند، آنچه [از اعمال نیک] انجام داده بودند تباہ می‌شد) [انعام: ۸۸]. و خدای سبحان می‌فرماید:

﴿مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْمُرُوا مَسْجِدَ اللَّهِ شَاهِدِينَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ بِالْكَفْرِ أُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ﴾ (۱۷)

(سزاوار نیست که مشرکان، مساجدِ الله را آباد کنند، در حالی که آنان [عملاً] به کفرِ خویش گواهند [و آن را اظهار می‌کنند]. آنانند که اعمالشان تباه گشته است و خود در آتش [دوزخ] جاودانند). [توبه: ۱۷]. و چنانچه کسی بر شرک بمیرد، بخشیده نخواهد شد و بهشت بر او حرام است، همانطور که خداوند عزوجل می‌فرماید:

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ...﴾

(بی‌گمان، الله این گناه را که به او شرک آورده شود نمی‌بخشد و غیر از آن را - برای هر کس بخواهد - می‌بخشد). [النساء: ۴۸].
و حق سبحانه و تعالی می‌فرماید:

﴿...إِنَّهُ مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوَهُ النَّارُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ﴾

(بی‌تردید، هر کس به الله شرک ورزد، الله بهشت را بر او حرام کرده است و جایگاهش دوزخ است؛ و ستمکاران هیچ یابوری

ندارند) [مائده: ۷۲].

برخی از انواع شرک اکبر عبارتند از: به فریاد خواندن مردگان و بت‌ها و حاجت خواستن از آنها، درخواست کمک از آنها، نذر کردن برای آنها، ذبح کردن برای آنها و مانند این‌ها.

اما شرک اصغر: عبارت است از آنچه در نصوص کتاب و سنت شرک نامیده شده است، اما از جنس شرک اکبر نیست؛ مانند ریاکاری در برخی اعمال، سوگند یاد کردن به غیر خداوند، گفتن «آنچه خداوند و فلانی بخواهند» و مانند این‌ها؛ همانطور که پیامبر صلی الله علیه وسلم فرمودند: «أَخَوْفُ مَا أَخَافُ عَلَيْكُمْ الشِّرْكَ الْأَصْغَرَ» فَسَبَّلَ عَنْهُ، فَقَالَ: «الرِّيَاءُ». «بیشترین چیزی که در مورد آن بر شما می‌ترسم، شرک اصغر است». چون در مورد آن سوال شد، فرمود: «ریاکاری»^۱ به روایت امام احمد و طبرانی و بیهقی از محمود بن لبید انصاری با سند (جید)؛ و روایت طبرانی با سند «جید» از

^۱ به روایت امام احمد (۴۲۸/۵) و طبرانی در الکبیر (۳۳۸/۴) و بیهقی در شعب (۳۵۵/۱۴) و هیشمی در مجمع الزوائد (۱۲۱/۱) و گفته است که این حدیث را احمد روایت نموده و رجال آن رجال صحیح است.

محمود بن لبید از رافع بن خدیج از پیامبر صلی الله علیه وسلم.

و اینکه پیامبر صلی الله علیه وسلم می فرماید: «مَنْ حَلَفَ بِشَيْءٍ دُونََ اللَّهِ فَقَدْ أَشْرَكَ». «کسی که به چیزی غیر از خداوند سوگند یاد کند، قطعاً شرک ورزیده است»^۱ به روایت امام احمد با سند صحیح از عمر بن خطاب رضی الله عنه. و ابوداود و ترمذی با سند صحیح از ابن عمر رضی الله عنهما روایت کرده اند که پیامبر صلی الله علیه وسلم فرمودند: «مَنْ حَلَفَ بِغَيْرِ اللَّهِ فَقَدْ كَفَرَ أَوْ أَشْرَكَ». «هرکس به غیر الله سوگند یاد کند، کفر ورزیده یا دچار شرک شده است»^۲ و اینکه پیامبر صلی الله علیه وسلم می فرماید: «لَا تَقُولُوا: مَا شَاءَ اللَّهُ وَشَاءَ فُلَانٌ، وَلَكِنْ قُولُوا: مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ شَاءَ فُلَانٌ». «نگویید آنچه الله و فلانی بخواهند، بلکه بگویید: آنچه الله بخواهد، سپس فلانی بخواهد».^۳ به روایت ابوداود با سند صحیح از حذیفه بن یمان رضی الله عنه.

^۱ به روایت احمد (۴۷/۱)

^۲ روایت ابوداود به شماره (۳۲۵۱) و ترمذی به شماره (۱۵۳۵).

^۳ روایت ابوداود به شماره (۴۹۸۰) و احمد (۳۸۴/۵).

این نوع شرک، موجب ارتداد و جاودانگی در آتش دوزخ نمی‌شود، اما با کمال توحید واجب منافات دارد.

اما نوع سوم که همان شرک پنهان است؛ دلیل آن این سخن پیامبر صلی الله علیه وسلم است که فرمودند: «أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِمَا هُوَ أَخْوَفُ عَلَيْكُمْ عِنْدِي مِنَ الْمَسِيحِ الدَّجَالِ؟» قَالُوا: بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: «الشِّرْكُ الْخَفِيُّ، يَقُومُ الرَّجُلُ فَيُصَلِّي فَيَزِينُ صَلَاتَهُ لِمَا يَرَى مِنْ نَظَرِ الرَّجُلِ إِلَيْهِ». «آیا شما را از چیزی باخبر نسازم که بیش از دجال از آن بر شما می‌ترسم؟» صحابه گفتند: بله ای رسول خدا؛ ایشان فرمودند: «شرک پنهان؛ اینکه شخص برخاسته و به نماز می‌ایستد و چون می‌بیند مردی به او نگاه می‌کند نمازش را زینت بخشیده و آراسته می‌سازد».^۱ به روایت امام احمد در مسند از ابوسعید خدری رضی الله عنه.

شرک می‌تواند فقط به دو نوع تقسیم شود:

اکبر و اصغر، اما شرک پنهان هر دوی آنها را در بر می‌گیرد.

^۱ روایت ابن ماجه به شماره (۴۲۰۴) و امام احمد (۳۰/۳).

پس می‌تواند در شرک اکبر واقع شود، مانند شرک منافقین؛ زیرا آن‌ها عقاید باطل خود را پنهان نموده و از باب ریا و ترس از جان خود تظاهر به اسلام می‌کنند.

و شرک پنهان می‌تواند شرک اصغر باشد مانند ریاکاری؛ همانطور که در حدیث محمود بن لبید و حدیث ابوسعید آمده است. و خداوند عهده‌دار توفیق است.

درس پنجم: احسان

رکن احسان عبارت است از اینکه: خداوند را به گونه‌ای عبادت کنی که گویا او را می‌بینی؛ و اگر او را نمی‌بینی بداننی که او تو را می‌بیند.

درس ششم: شروط نماز

شروط نماز نه مورد است:

اسلام، عقل، تمیز (تشخیص خوب و بد)، رفع حدث، از بین بردن نجاست، پوشاندن عورت، دخول وقت، رو کردن به قبله و نیت.

درس هفتم: ارکان نماز

ارکان نماز چهارده مورد است:

ایستادن در صورت توانایی، تکبیره احرام، خواندن سوره فاتحه، رکوع، راست ایستادن بعد از رکوع، سجده با اعضای هفت گانه، بلند شدن از سجده، نشستن بین دو سجده، آرامش در همه اعمال نماز، ترتیب بین ارکان، تشهد پایانی، نشستن برای تشهد، صلوات فرستادن بر پیامبر صلی الله علیه وسلم و دو سلام آخر نماز.

درس هشتم: واجبات نماز:

واجبات نماز هشت مورد است:

تمام تکبیرها (الله اکبر گفتن‌ها) به غیر از تکبیره الاحرام [که در آغاز نماز گفته می‌شود و رکن محسوب می‌شود]. گفتن «سمع الله لمن حمده» برای امام و کسی که به تنهایی نماز می‌خواند، گفتن «ربنا ولك الحمد» برای همه، گفتن «سبحان ربی العظیم» در رکوع، گفتن «سبحان ربی الاعلی» در سجده، گفتن «رب اغفر لی» در بین سجده‌ها، تشهد اول، نشستن برای تشهد اول.

درس نهم: بیان تشهد

تشهد به این صورت خوانده می‌شود:

«التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ
وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَىٰ عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا
إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ». (همه تحت‌ها و درودها
و پاکی‌ها برای الله است، سلام و رحمت و برکت‌های الله بر تو ای
پیامبر، سلام بر ما و بر بندگان نیکوکار الله، گواهی می‌دهم که
معبودی [به حق] نیست جز الله و گواهی می‌دهم که محمد بنده و
فرستاده اوست).

سپس بر پیامبر صلی الله علیه وسلم درود فرستاده و از خداوند
برای او برکت خواسته می‌شود، به این صورت: «اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَىٰ
مُحَمَّدٍ وَعَلَىٰ آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَعَلَىٰ آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ
حَمِيدٌ مَّجِيدٌ، وَبَارِكْ عَلَىٰ مُحَمَّدٍ وَعَلَىٰ آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَىٰ
إِبْرَاهِيمَ وَعَلَىٰ آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَّجِيدٌ». (بارالها بر محمد و بر آل
محمد درود فرست چنانکه بر ابراهیم و بر آل ابراهیم درود فرستادی،
همانا تو ستوده شده و باشکوهی؛ و بر محمد و بر آل محمد برکت

ارزانی دار، چنانکه بر ابراهیم و بر آل ابراهیم ارزانی داشتی، همانا تو ستوده شده و باشکوهی).

سپس در تشهد آخر از عذاب جهنم، عذاب قبر، فتنه زندگی و مرگ و فتنه مسیح دجال به خدا پناه برده و پس از آن می‌تواند هر دعایی که می‌خواهد بخواند، به ویژه دعاهایی که در نصوص آمده است از جمله این دعاها:

«اللَّهُمَّ أَعِنِّي عَلَى ذِكْرِكَ، وَشُكْرِكَ، وَحُسْنِ عِبَادَتِكَ، اللَّهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْمًا كَثِيرًا، وَلَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ، فَاعْفِرْ لِي مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ، وَارْحَمْنِي، إِنَّكَ أَنْتَ الْعَفُورُ الرَّحِيمُ». (بارالها مرا در راه ذکر و شکر و عبادت نیکویت یاری ده. بارالها من به خودم بسیار ستم روا داشتم و جز تو کسی گناهان را نمی‌بخشد، پس مرا از سوی خودت مغفرتی عطا کن و مورد رحمت قرار ده که تو آمرزندهٔ مهربانی).

اما در تشهد اول نمازهای ظهر، عصر و مغرب و عشاء، باید پس از شهادتین برای رکعت سوم برخیزد و اگر بر پیامبر - صلی الله علیه وسلم - درود بفرستد بهتر است، به دلیل عمومیت احادیث وارد شده

در این زمینه؛ سپس برای رکعت سوم بر می‌خیزد.

درس دهم: سنت‌های نماز

برخی از سنت‌های نماز عبارتند از:

۱- دعای استفتاح (آغاز نماز):

۲- قرار دادن کف دست راست بر روی دست چپ و در بالای سینه، هنگام قیام، قبل از رکوع و بعد از آن.

۳- بلند کردن دست‌ها با انگشتان به هم پیوسته و کشیده تا کنار شانه‌ها یا گوش‌ها هنگام تکبیره الاحرام یا همان تکبیر اول، در هنگام رکوع و بلند شدن از رکوع و هنگام برخاستن از تشهد اول برای رکعت سوم.

۴- بیش از یک بار تسبیح در رکوع و سجده.

۵- افزودن به جمله «رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ». (پروردگارا حمد و ستایش از آن توست) بعد از برخاستن از رکوع؛ و بیش از یک بار گفتن دعای مغفرت بین دو سجده.

۶- قرار دادن سر در راستای پشت، در رکوع.

۷- دور کردن آرنجها از پهلوها، شکم از رانها و رانها از ساقها در سجده.

۸- بالا نگه داشتن آرنجها از زمین هنگام سجده.

۹- نشستن نمازگزار بر روی پای چپ پهن شده و راست کردن پای راست در تشهد اول و بین سجدهها.

۱۰- تَوَرُّک در تشهد آخری در نمازهای چهار رکعتی و سه رکعتی که به این صورت است: بر روی نشیمنگاه خود می نشیند و پای چپ را زیر پای راست قرار داده و پای راست خود را به حالت ایستاده قرار می دهد.

۱۱- اشاره با انگشت سبابه در تشهد اول و دوم از زمانی که می نشیند تا پایان تشهد؛ و حرکت دادن آن هنگام دعا.

۱۲- درود فرستادن بر پیامبر - صلی الله علیه وسلم - و برکت خواستن برای ایشان و بر ابراهیم و آل ابراهیم در تشهد اول.

۱۳- دعا در تشهد آخر.

۱۴- قرائت جهری و با صدای بلند در نمازهای صبح، جمعه، دو عید، استسقا [طلب باران] و در دو رکعت اول نمازهای مغرب و عشاء.

۱۵- قرائت سری و پنهان در نمازهای ظهر، عصر و در رکعت سوم مغرب و در دو رکعت آخر عشاء.

۱۶- خواندن آیاتی بیش از سوره فاتحه از قرآن، همراه با رعایت سایر سنت‌های وارد شده در نماز جز آنچه ذکر شد. از جمله: افزون بر گفتن: «ربنا ولك الحمد» بعد از بلند شدن از رکوع برای امام، مأموم و فردی که به تنهای نماز می‌خواند، سنت است. همچنین: قرار دادن دست‌انگشتان باز بر زانوها در هنگام رکوع.

درس یازدهم: باطل کننده‌های نماز

باطل کننده‌های نماز هشت مورد هستند:

- ۱- سخن گفتن عمدی توأم با علم و آگاهی و متوجه بودن، اما اگر از روی فراموشی و یا نادانی سخن گفت، نمازش باطل نمی‌شود.
- ۲- خندیدن.

۳- خوردن.

۴- نوشیدن.

۵- آشکار شدن عورت.

۶- انحراف زیاد از جهت قبله.

۷- انجام کارهای بیهوده‌ی زیاد و پشت سر هم در نماز.

۸- باطل شدن طهارت.

درس دوازدهم: شروط وضو

شرط‌های وضو ده مورد است:

مسلمان بودن، عقل، تمیز (تشخیص خوب و بد)، نیت، استصحاب حکم نیت، به این معنا که تا هنگام تکمیل طهارت نیت قطع وضو را نداشته باشد. عدم وجود موجبات وضو (یعنی علتی که وضو را باطل می‌کند) استنجاء یا استجمار قبل از وضو (پاک کردن بدن از نجاست به وسیله آب یا سنگ قبل از وضو) پاکی و مباح بودن آب وضو، پاک نمودن سطح بدن از موانعی که مانع رسیدن آب به

پوست می‌شود. ورود وقت نماز برای کسانی که دائماً بی‌وضو است.

درس سیزدهم: فرض‌های وضو

فرض‌های وضو شش مورد است:

شستن صورت که شامل مضمضه (گرداندن آب در دهان) و استنشاق (آب در بینی کشیدن) می‌شود، شستن دست‌ها همراه با آرنج‌ها، مسح تمام سر که شامل مسح گوش‌ها نیز می‌شود، شستن پاها تا قوزک‌ها، ترتیب (انجام دادن اعمال وضو به ترتیب خاصی که بیان شده است)، موالات (پیوستگی در انجام مراحل وضو بدون توقف طولانی)، مستحب است که شستن صورت، دست‌ها و پاها سه مرتبه تکرار شود، همچنین مضمضه و استنشاق؛ اما آنچه فرض است یک مرتبه است. و تکرار مسح سر مستحب نیست چنانکه احادیث صحیح بر این مسأله دلالت می‌کنند.

درس چهاردهم: نواقض وضو

نواقض وضو شش مورد است:

خروج چیزی از یکی از دو مجرای ادرار و مدفوع، خروج

نجاست فاحش از بدن، زوال عقل به وسیله خواب یا چیز دیگر، لمس کردن شرمگاه با دست بدون مانع، چه لمس آلت تناسلی باشد یا محل دفع مدفوع، خوردن گوشت شتر، ارتداد از اسلام (بازگشت به کفر) که خداوند ما و مسلمانان را از آن در پناه خود نگه دارد.

نکات‌های مهم: غسل میت موجب باطل شدن وضو نمی‌شود؛ و این نظر بیشتر اهل علم است، زیرا دلیلی بر بطلان وضو با غسل میت وجود ندارد. اما اگر دست غسل دهنده بدون هیچ حائل و مانعی به شرمگاه میت برخورد کند، وضو گرفتن بر او واجب می‌شود.

و واجب است که شرمگاه میت را لمس نکند مگر از روی حائل و مانع؛ همچنین طبق قول صحیح‌تر علما، دست زدن به زن موجب باطل شدن وضو نمی‌شود چه با شهوت باشد و چه بدون شهوت، مگر اینکه [بر اثر لمس زن] چیزی از او [یعنی مرد] خارج شود، زیرا پیامبر صلی الله علیه وسلم همسرش را می‌بوسید و سپس نماز می‌خواند، بدون اینکه وضو بگیرد.

اما این فرموده‌ی خداوند در سوره‌های «نساء» و «مائده» که می‌فرماید:

﴿...أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ...﴾

(یا با زنان آمیزش کرده‌اید) [نساء: ۴۳] [مائده: ۶] طبق نظر صحیح‌تر علما به‌ویژه ابن عباس و بسیاری از علمای سلف و خلف، به‌معنای جماع و هم‌خوابی است. والله ولی التوفیق.

درس پانزدهم: آراسته شدن به اخلاق پسندیده و مشروع برای هر مسلمان

از جمله: صداقت، امانت‌داری، عفت و پاکدامنی، حیا، شجاعت، سخاوت، وفاداری، دوری از هر آنچه خداوند حرام نموده، حسن هم‌جواری، کمک به‌نیازمندان در حد توان؛ و مصادیق اخلاقی دیگری که قرآن و سنت بر مشروعیت آنها دلالت دارند.

درس شانزدهم: رعایت آداب اسلامی

از جمله: سلام کردن، بشاش بودن، خوردن و نوشیدن با دست راست، گفتن بسم الله هنگام شروع خوردن و یا نوشیدن، الحمدلله گفتن پس از پایان خوردن و نوشیدن، گفتن الحمدلله پس از عطسه، دعای خیر کردن برای عطسه‌کننده‌ای که الحمدلله گفته، عیادت

از بیماران، تشییع جنازه تا دفن آن، آداب شرعی هنگام وارد شدن به مسجد یا منزل و بیرون آمدن از آن‌ها، آداب سفر، احترام گذاشتن به والدین، خویشاوندان، همسایگان، بزرگ‌ترها، کوچک‌ترها. تبریک گفتن به مناسبت تولد فرزند، تبریک گفتن به هنگام ازدواج، تسلیت گفتن برای مصیبت‌ها و دیگر آداب اسلامی در پوشش، در آوردن لباس و پوشیدن کفش.

درس هفدهم: هشدار نسبت به شرک و انواع گناهان

از جمله هفت گناه بزرگ (هلاک کننده) که عبارتند از: شریک قائل شدن برای خداوند متعال، سحر و جادوگری، قتل نفسی که خداوند حرام نموده مگر به حق، رباخواری، خوردن مال یتیم، فرار در روز جنگ، تهمت زدن به زنان پاکدامن مؤمن غافل از گناه.

همچنین گناهانی مانند: نافرانی و اذیت و آزار والدین، قطع رابطه با خویشاوندان، گواهی دروغ، سوگندهای دروغ، آزار رساندن به همسایه، ستم روا داشتن به مردم در جان و مال و آبروی آن‌ها. نوشیدن مسکرات (مشروبات الکلی)، قماربازی، غیبت، نامی

(سخن چینی) و هر چه خداوند عزوجل یا پیامبر - صلی الله علیه وسلم - از آن نهی کرده‌اند.

درس هجدهم: آماده‌سازی میت و نماز خواندن بر او و دفن وی

اما شرح و تفصیل این مساله:

اول: تلقین «لا اله الا الله» به شخصی که در حال جان دادن است، امری مشروع می‌باشد، زیرا پیامبر صلی الله علیه وسلم فرمودند: «لَقِّنُوا مَوْتَاكُمْ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ». «لا اله الا الله را به مردگان خود تلقین کنید»^۱ این حدیث را مسلم در صحیح خود روایت کرده است. و منظور از «مردگان» در این حدیث، کسانی است که در حال مردن و جان دادن هستند، کسانی که علائم مرگ بر آنها آشکار شده است.

دوم: وقتی از مرگ او یقین حاصل شد، چشم‌هایش بسته شود و فک‌هایش [با پارچه‌ای] بسته شود [تا دهانش باز نشود]. طبق آنچه

^۱ روایت مسلم به شماره‌های (۹۱۶-۹۱۷).

در سنت نقل شده است.

سوم: باید میت مسلمان را غسل داد، مگر اینکه در میدان جنگ شهید شده باشد. که در این صورت غسل داده نمی‌شود و بر او نماز خوانده نمی‌شود، بلکه در لباس هایش دفن می‌شود، زیرا پیامبر صلی الله علیه وسلم کشته‌های غزوه احد را غسل نداد و بر آنها نماز نخواند.

چهارم: روش غسل میت

ابتدا باید عورت میت پوشانده شود، سپس کمی [نیم‌تنه بالای بدن] او را بالا می‌آورند و شکم او را به آرامی فشار می‌دهند، سپس غسل دهنده دست خود را با پارچه‌ای یا مانند آن می‌پوشاند و با آن شکم میت را فشار می‌دهد. سپس میت وضو داده می‌شود همانند وضوی نماز. پس از آن، سر و ریش میت با آب و سدر (یا مشابه آن) شسته می‌شود، سپس سمت راست بدن او شسته می‌شود و بعد سمت چپ. و به همین ترتیب برای بار دوم و سوم شسته می‌شود و در هر بار دست خود را بر شکم او می‌گذارد، اگر چیزی از او خارج شد، باید آن محل را شست و با پنبه و یا مشابه آن مسدود کرد؛ و در

صورتی که آن مکان بسته نشود می‌توان از گِل سفت، یا وسایل پزشکی جدید همانند چسب و مشابه آن استفاده کرد.

و وضوی میت دوباره تکرار می‌شود و اگر سه بار برای پاکی او کافی نباشد، به پنج یا هفت بار افزایش می‌یابد. سپس میت خشک می‌شود و جاهای مختلف بدن او (همانند زیر بغل و اماکن سجده) خوشبویی قرار داده می‌شود؛ و اگر تمام بدن او خوشبو شود بهتر است. سپس کفن او با بخور معطر می‌شود. اگر سبیل‌ها یا ناخن‌های میت بلند باشد، باید آن‌ها را کوتاه کرد و اگر این کار انجام نشود، مشکلی ندارد. اما نباید موهای او شانه شود یا موهای زائد پایین تنه او اصلاح شود، یا ختنه گردد؛ زیرا دلیلی برای این کار وجود ندارد. در مورد زن، باید موهای او به سه قسمت تقسیم شده و از پشت سر آویزان شود.

پنجم: کفن کردن میت

بهترین حالت این است که مرد در سه پارچه‌ی سفید کفن شود که هیچکدام شامل پیراهن و عمامه نباشد، چنانکه پیامبر - صلی الله علیه وسلم - انجام دادند. میت را در این پارچه‌ها می‌پیچند. اگر

کفن شامل قمیص، لنگ و لفافه باشد اشکالی ندارد.

و زن در پنج پارچه کفن می‌شود: درع (پوشش بدن) خمار (روسری) ازار (لنگ) و دو لفافه (پارچه‌های پیچیده). و پسر بچه در یک تا سه پارچه و دختر بچه در قمیص و دو لفافه کفن می‌شود.

واجب این است که برای همه، یک پارچه برای پوشاندن تمام بدن استفاده شود. در صورتیکه میت در حال احرام مرده باشد با آب و سدر شسته می‌شود و در لنگ و ردای خود یا در غیر آنها کفن می‌شود و سر و صورت او پوشانده نمی‌شود و از خوشبویی برای او استفاده نمی‌شود، زیرا وی در روز قیامت لبیک گویند برانگیخته می‌شود، طبق حدیث صحیحی که از پیامبر صلی الله علیه وسلم روایت شده است. اما اگر کسی که در حال احرام می‌میرد زن باشد، کفن او همانند کفن دیگر زنان خواهد بود جز اینکه معطر نمی‌شود و صورت او با نقاب و دستانش با دستکش پوشانده نمی‌شود. اما صورت و دست‌های او باید با همان پارچه‌ای که در آن کفن شده است، پوشانده شود؛ چنانکه چگونگی تکفین زنان پیشتر بیان گردید.

ششم: سزاوارترین فرد برای غسل میت و نماز خواندن بر او و دفن کردنش

سزاوارترین شخص برای غسل دادن میت مرد کسی است که خود او وصیت کرده است، سپس پدر، بعد پدربزرگ و سپس نزدیک‌ترین افراد از عصبه (خویشاوندان) مرد.

و سزاوارترین شخص برای غسل دادن میتی زن کسی است که خود او وصیت نموده، سپس مادر، بعد مادربزرگ و سپس نزدیک‌ترین زنان به او. همچنین زن و شوهر می‌توانند یکدیگر را غسل میت دهند، زیرا ابوبکر صدیق رضی الله عنه را همسر ایشان غسل داد و علی رضی الله عنه نیز همسرش فاطمه را غسل داد.

هفتم: روش نماز میت

نماز میت چهار تکبیر دارد. بعد از تکبیر اول سوره فاتحه را می‌خواند و اگر همراه آن سوره‌ای کوتاه یا یک یا دو آیه از قرآن خوانده شود، نیکوست؛ طبق حدیث صحیحی که از ابن عباس رضی الله عنهما در این زمینه روایت شده است؛ سپس تکبیر دوم را می‌گوید و بر پیامبر صلی الله علیه وسلم درود می‌فرستد. همانند

درودی که در تشهد نماز می خواند. سپس تکبیر سوم را می گوید و
 چنین برای میت دعا می کند: «اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِحَيِّنَا وَمَيِّتِنَا، وَصَغِيرِنَا
 وَكَبِيرِنَا، وَذَكَرْنَا وَأُنثَانَا، وَشَاهِدِنَا وَعَائِبِنَا، اللَّهُمَّ مَنْ أَحْيَيْتَهُ مِنَّا فَأَحْيِهِ
 عَلَيَّ الْإِسْلَامِ، وَمَنْ تَوَفَّيْتَهُ مِنَّا فَتَوَفَّهُ عَلَيَّ الْإِيمَانِ، اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَهُ
 وَارْحَمَهُ، وَعَافِهِ وَاعْفُ عَنْهُ، وَأَكْرِمْ نُزُلَهُ، وَوَسِّعْ مُدْخَلَهُ، وَاعْسِلْهُ بِالْمَاءِ
 وَالثَّلْجِ وَالْبَرَدِ، وَنَقِّهِ مِنَ الْخَطَايَا كَمَا يُنْقَى الثَّوْبَ الْأَبْيَضَ مِنَ الدَّنَسِ،
 وَأَبْدِلْهُ دَارًا خَيْرًا مِنْ دَارِهِ، وَأَهْلًا خَيْرًا مِنْ أَهْلِهِ، وَأَدْخِلْهُ الْجَنَّةَ وَأَعِذْهُ
 مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، وَعَذَابِ النَّارِ، وَافْسَحْ لَهُ فِي قَبْرِهِ، وَنَوِّرْ لَهُ فِيهِ، اللَّهُمَّ لَا
 تَحْرِمْنَا أَجْرَهُ، وَلَا تُصَلِّنَا بَعْدَهُ». (یا الله، زنده و مرده و کوچک و
 بزرگ و مرد و زن و حاضر و غایب ما را بیامرز؛ یا الله، هرکه از ما را
 زنده نگاه داشتی، بر اسلام زنده اش بدار و هرکه از ما را می میرانی،
 او را بر ایمان بمیران. بارالها او را بیامرزد و رحمت کن و او را ببخش
 و از او درگذر و گرمی اش دار و قبر او را وسیع بگردان و او را با آب
 و برف و تگرگ بشوی و از گناهان چنان پاکش کن که لباس سفید
 از چرک پاک می شود و خانه ای بهتر از خانه اش و خانواده ای بهتر
 از خانواده اش برای او جایگزین بفرما و او را به بهشت وارد ساز و از

عذاب قبر و عذاب دوزخ دور بدار و قبرش را برایش وسیع و منور بگردان. یا الله، ما را از پاداش - نماز خواندن بر - او [یا از اجر شکیبایی بر فراقش] محروم نکن و ما را پس از او، گمراه مگردان، و سپس تکبیر چهارم می گوید و با یک سلام به سمت راست، به پایان می‌رساند.

مستحب است که در هر تکبیر رفع یدین شود. و اگر میت زن باشد، در دعا گفته می‌شود: «اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَهَا...» اگر دو جنازه باشد، گفته می‌شود: «اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَهُمَا...» اگر جنازه‌ها بیشتر باشند گفته می‌شود: «اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَهُمْ...» و اگر میت نوزاد باشد، به جای درخواست مغفرت و آمرزش در دعا، می‌گوید: «اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ فَرْطًا لِيُؤَدِّيهِ وَذُخْرًا، وَشَفِيعًا مُجَابًا، اللَّهُمَّ ثَقِّلْ بِهِ مَوَازِينَهُمَا، وَأَعْظِمْ بِهِ أُجُورَهُمَا، وَالْحَقِّقْ بِصَالِحِ سَلَفِ الْمُؤْمِنِينَ، وَاجْعَلْهُ فِي كَفَالَةِ إِبْرَاهِيمَ، وَقِهِ بِرَحْمَتِكَ عَذَابَ الْجَحِيمِ». (بارالها او را اجری از پیش فرستاده شده و ذخیره‌ای برای پدر و مادرش بگردان و شفیعی که شفاعتش پذیرفته می‌شود. بارالها با او ترازوی اعمال والدینش را سنگین بگردان و اجرشان را بسیار گردان و او را به سلف نیکوی مؤمنان

ملحق گردان و در کفالت ابراهیم علیه الصلاة والسلام قرار ده و با رحمت خود او را از عذاب جهنم حفظ کن).

در نماز میت سنت این است که امام روبروی سر مرد و در مقابل وسط بدن زن بایستد. اگر جنازه‌ها با هم جمع شوند، مرد باید در طرف امام و زن در طرف قبله قرار بگیرد. اگر همراه آنان پسر بچه بود، ابتدا کودک قرار داده می‌شود سپس زن، سپس دختر بچه؛ و سر پسر بچه در برابر سر مرد و وسط زن در برابر سر مرد قرار می‌گیرد و دختر بچه هم سرش در برابر سر زن قرار می‌گیرد و وسطش در برابر سر مرد خواهد بود و نمازگزاران همگی پشت سر امام قرار می‌گیرند، مگر اینکه کسی پشت سر امام جایی نیابد که در این صورت در سمت راست امام می‌ایستد.

هشتم: روش دفن میت

قبر باید تا وسط بدن مرد عمق داشته باشد. و لحدی در سمت قبله ایجاد شود و میت در لحد بر پهلوئی راست خود قرار گیرد. بعد از آن، گره‌های کفن باز می‌شوند، ولی کفن نباید به‌طور کامل برداشته شود، بلکه رها می‌شود. صورت میت چه مرد باشد و چه زن

نباید کشف شود. سپس بر روی لحد خشت چیده می‌شود و بر روی آن گِل زده می‌شود تا ثابت بماند و خاک وارد آن نشود. اگر خشت نباشد از چوب، سنگ یا تخته برای محافظت از میت در برابر خاک استفاده می‌شود. سپس بر روی آن خاک ریخته می‌شود. و مستحب است هنگام ریختن خاک گفته شود: «بِسْمِ اللّٰهِ ، وَعَلَىٰ مِلَّةِ رَسُوْلِ اللّٰهِ» (به نام الله و بر دین رسول الله) و قبر به اندازه یک وجب بالا می‌آید و اگر میسر باشد روی آن سنگریزه قرار داده شود و کمی آب روی آن پاشیده می‌شود.

مشروع است که تشییع کنندگان در کنار قبر ایستاده و برای میت دعا کنند، چنانکه وقتی پیامبر صلی الله علیه وسلم از دفن میت فارغ می‌شد، بر سر قبر ایستاده و می‌فرمود: «اسْتَغْفِرُوا لِأَخِيكُمْ، وَاسْأَلُوا لَهُ التَّيْبَتَ، فَإِنَّهُ الْآنَ يُسْأَلُ». (برای برادران آمرزش بطلبید و پایداری بخواهید، زیرا او اکنون مورد پرسش قرار می‌گیرد).^۱

نهم: اگر کسی بر میت نماز نخوانده باشد می‌تواند بعد از دفن،

^۱ روایت ابوداود به شماره (۳۲۲۱) و حاکم (۳۹۹/۳).

بر او نماز بخواند؛

زیرا پیامبر صلی الله علیه وسلم چنین رفتار کردند؛ اما این نماز باید ظرف یک ماه پس از دفن باشد و چنانچه از دفن میت بیش از این گذشته باشد، نماز خواندن بر قبر او مشروعیت ندارد؛ زیرا از پیامبر - صلی الله علیه وسلم - نقل نشده که بر قبر کسی نماز خوانده باشد که از دفن او بیش از یک ماه گذشته است.

دهم: برای خانواده میت جایز نیست که غذایی برای مردم درست کنند؛ به دلیل روایت جریر بن عبدالله بجلی رضی الله عنه که می گوید: «كُنَّا نَعُدُّ الْاجْتِمَاعَ إِلَى أَهْلِ الْمَيِّتِ وَصَنْعَةَ الطَّعَامِ بَعْدَ الدَّفْنِ مِنَ النَّيَّاحَةِ». (ما جمع شدن مردم نزد خانواده میت و درست کردن غذا بعد از دفن را از [مصادیق] نوحه خوانی محسوب می کردیم).^۱ به روایت امام احمد با سند حسن.

اما غذا درست کردن برای خانواده ی میت یا مهمانان آنها اشکالی ندارد. و برای نزدیکان و همسایه ها مشروع است که برای آنها غذا

^۱ روایت ابن ماجه به شماره (۱۶۱۲)، و امام احمد (۲/۲۰۱۴).

پیزند؛ زیرا وقتی پیامبر - صلی الله علیه وسلم - خبر هادت جعفر بن ابی طالب - رضی الله عنه - در شام را دریافت نمود به خانواده خود دستور داد که برای خانواده جعفر غذا پیزند و فرمود: «إِنَّهُ أَنَاهُمْ مَا يَشْغَلُهُمْ». (مصیبتی به سراغ آنان آمده که مشغولشان کرده است).^۱

اشکالی ندارد که خانواده میت همسایه‌های خود یا دیگران را برای خوردن غذایی که به آن‌ها هدیه داده شده دعوت کنند؛ و تا جایی که می‌دانیم برای آن وقت مشخصی در شریعت تعیین نشده است.

یازدهم: برای زن جایز نیست که بیش از سه روز به عزای میت بنشیند و از زیورآلات خودداری کند، مگر برای شوهر خود

که باید چهارماه و ده روز به عزا نشسته و زیورآلات استفاده نکند، مگر اینکه باردار باشد که عده او وضع حمل است و [تا زمان وضع حمل حق استفاده از زیورآلات ندارد] به دلیل ثبوت آن از

^۱ مسلم، الجناز (۹۷۶)، نسائی، الجناز (۲۰۳۴)، أبو داود، الجناز (۳۲۳۴)، ابن ماجه، ما جاء في الجناز (۱۵۶۹)، أحمد (۴۴۱/۲).

پیامبر صلی الله علیه وسلم در سنت صحیح.

و برای مرد جایز نیست که برای مرگ یکی از نزدیکان خود یا دیگران به سوگ بنشیند [و از زینت‌هایی که برای او حلال است استفاده نکند].

دوازدهم: برای مردها مشروع است که هر از گاهی به قبرستان رفته و برای مردگان دعا نموده و طلب رحمت کنند و مرگ و اتفاقات پس از آن را به یاد بیاورند؛

به دلیل سخن پیامبر صلی الله علیه وسلم که می‌فرماید: «زُورُوا الْقُبُورَ، فَإِنَّهَا تُدَكِّرُكُمُ الْآخِرَةَ» (قبرها را زیارت کنید زیرا آخرت را به یاد شما می‌آورند)^۱ به روایت مسلم در صحیح.

و پیامبر صلی الله علیه وسلم به یاران خود آموزش می‌داد که هنگام زیارت قبرها بگویند: «السَّلَامُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الدِّيَارِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُسْلِمِينَ، وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللَّهُ بِكُمْ لَآحِقُونَ، نَسَأَلُ اللَّهَ لَنَا وَلكُمْ الْعَافِيَةَ، يَرْحَمُ اللَّهُ الْمُتَقَدِّمِينَ مِنَّا وَالْمُسْتَأْخِرِينَ». (سلام بر شما ای اهل این

^۱ روایت ابن ماجه به شماره (۱۵۶۹) و شیخ آل‌بانی آنرا صحیح دانسته‌اند.

سرزمین از مؤمنان و مسلمانان؛ و ما نیز ان شاء الله به شما ملحق خواهیم شد، از الله برای ما و شما عافیت می‌خواهیم، خداوند از پیش رفتگان و رفتگان آینده ما را مورد رحمتش قرار دهد).^۱

اما زنان اجازه ندارند که به زیارت قبور بروند، زیرا پیامبر صلی الله علیه وسلم زن‌هایی را نفرین نمودند که به زیارت قبرها می‌روند؛ و بیم آن می‌رود که زیارت آن‌ها از قبرها، موجب فتنه و بی‌تابی شود. و برای آنها جایز نیست که جنازه را تا قبرستان تشییع کنند، زیرا رسول الله صلی الله علیه وسلم آنها را از این کار نهی کرده است. اما نماز خواندن بر میت در مسجد، یا مصلی برای همه اعم از مردان و زنان مشروع است.

این آخرین مطلبی بود که در این رابطه جمع‌آوری شد. و صلی الله علیه وسلم علی نبینا محمد، وآله وصحبه.

^۱ روایت مسلم، به شماره (۹۷۵).

فهرست

- ۲..... درس های مهم برای عموم امت اسلامی
- ۲..... مقدمهٔ مؤلف
- ۳..... درس اول: سورهٔ فاتحه و سوره های کوتاه
- ۳..... درس دوم: ارکان اسلام
- ۵..... درس سوم: ارکان ایمان
- ۵..... درس چهارم: اقسام توحید و اقسام شرک
- ۱۲..... درس پنجم: احسان
- ۱۲..... درس ششم: شروط نماز
- ۱۳..... درس هفتم: ارکان نماز
- ۱۳..... درس هشتم: واجبات نماز:
- ۱۴..... درس نهم: بیان تشهد
- ۱۶..... درس دهم: سنت های نماز
- ۱۸..... درس یازدهم: باطل کننده های نماز
- ۱۹..... درس دوازدهم: شروط وضو
- ۲۰..... درس سیزدهم: فرض های وضو
- ۲۰..... درس چهاردهم: نواقض وضو

درس پانزدهم: آراسته شدن به اخلاق پسندیده و مشروع برای هر مسلمان

۲۲

درس شانزدهم: رعایت آداب اسلامی

درس هفدهم: هشدار نسبت به شرک و انواع گناهان

درس هجدهم: آماده‌سازی میت و نماز خواندن بر او و دفن وی

رسالة الحرمين

پیام الحرمین

محتوای راهنما برای زیارت کنندگان مسجدالحرام و مسجدالنبی به زبان های مختلف

978-603-8517-89-5

